

— Jussi T. Koski —

ARVAUKSIA SUOMALAISEN TIETOYHTEISKUNNAN TULEVAISUUDESTA

Kaivo-oja, Jari & Kuusi, Osmo & Koski, Jussi T. 1997. Sivistyksen tulevaisuusbarometri 1997. Tietoyhteiskunta ja elinikäinen oppiminen tulevaisuuden haasteina. Opetusministeriö ja Turun kauppakorkeakoulun Tulevaisuuden tutkimuskeskus. Opetusministeriön suunnittelu- ja sihteeristön keskustelumuistioita nro 25.

Opetusministeriön alkusyksystä julkistama Sivistyksen tulevaisuusbarometri 1997 -tutkimus tarkastelee erityisesti tietoyhteiskunnan kehittämiseen ja elinikäiseen oppimiseen liittyviä kysymyksiä. Barometri perustuu tulevaisuuden näkijöiden ja tekijöiden, kuten eduskunnan sivistys- ja tulevaisuusvaliokunnan jäsenten, korkeakoulujen professoreiden ja tutkijoiden sekä yritysten ja julkishallinnon johto- ja kehittämissä toimivien henkilöiden haastatteluihin.

Tulevaisuuden osaamistarpeet

Barometrin mukaan vuonna 2017 suomalainen ihminen tarvitsee erityisesti -

- kommunikaatiovalmiuksia
- muutoksen sietokykyä
- oppimiskykyä
- kykyä ajatella ekologisesti sekä
- erilaisuuden sietokykyä.

Tiedonvälitystekniikkaan liittyvistä valmiuksista korostuvat niin lähivuosina kuin 20 vuoden

perspektiivissäkin

- kyky sähköpostin käyttöön
- kyky tiedonhakujärjestelmien käyttöön
- kyky systemaattiseen etäopiskeluun verkkoja käyttäen
- kyky tiedon luotettavuuden arviointiin sekä
- kyky käyttää audiovisuaalisia keinoja ja aineistoja ammatissa, mm. tiedottamisessa ja havainnollistamisessa.

Kyky etäopiskeluun verkkoja käyttäen on erityisen tärkeää: asiantuntijat arvioivat tietoverkkoja ja uutta teknologiaa hyödyntävien virtuaaliskoulujen syntyminen kaikille kouluasteille tärkeimmäksi viestintätoimintaympäristön muutokseksi vuoteen 2017 mennessä.

Tärkeää on myös kyky tiedon luotettavuuden arviointiin eli kyky lähdekritiikkiin: asiantuntijat olivat varsin yksimielisiä siitä, että toistaiseksi "Suomessa mediakritiikki on vielä lapsen kengissä ja kansalaisten viestintäsivistys on ohutta".

On kuitenkin muistettava, että informaatioteknologian kehitys todennäköisesti muuttaa yllättävälläkin tavalla tulevaisuudessa tarvittavia mediavalmiuksia. Tällöin muutoksen sietokyky ja oppimiskyky yleisinä kvalifikaatioina vain korostuvat. Vastaavasti vuoden 1997 tulevai-

suusbarometrin kysymyksenasettelut ja vastaukset kertonevat kymmenen vuoden kuluttua vain mielikuvituksemme ja visiointikykyimme rajallisuudesta.

Polarisoitumisen uhka

Barometrin asiantuntijoiden mielestä lähimmän viiden vuoden aikana keskeisin tietoyhteiskuntakehityksen trendi on hälyttävästi se, että tietoyhteiskunnan toteutuminen kärjittää eroa menestyjien ja putoajien välillä. Vastaavasti asiantuntijoiden enemmistö ei usko, että tietoyhteiskunnassa kannetaan yhteiskunnallista vastuuta tietoverkkojen ulkopuolelle jäävien oikeuksista.

Barometrin toinen kysymysosio antaa edellisten tulosten kanssa ristiriitaisen, mutta valoisamman tuloksen. Vaikka asiantuntijat ovat huolissaan yhteiskunnallisten erojen kärjistymisestä, he eivät kuitenkaan usko, että lähivuosina elinikäinen oppiminen rajautuu eliitin yksinoikeudeksi tai jää tyhjäksi iskusanaksi.

Eri kysymysosioiden antamien tulosten välinen ristiriita tulee huomata, eikä pidä tuudittautua uskomaan, että optimistisempi arvio on se oikea.

Tulevaisuuden sivistynyt ihminen

Muuttuvassa yhteiskunnassa joudumme määrittelemään yhä uudelleen, mitä on olla sivistynyt ihminen. Perinteisesti sivistynyt ihminen on ajateltu henkilöksi, joka tietää yleissivistykseksi määritellyn joukon asioita.

Barometrin mukaan tulevaisuudessa sivistynyt ihminen on oppimaan oppinut henkilö, joka jatkaa oppimista läpi elämänsä. Tulevaisuuden sivistys on avoimena pysymistä ja toiseuden kohtaamista, onpa tämä ”toinen” erilainen ihminen tai omasta poikkeava käsitejärjestelmä tai maailmankatsomus, ja kohdataanpa se kasvotusten, kirjan tai tietoverkon välityksellä. Sivistys on samalla muuttumista ja suhteellisuudentajun kehittymistä kohtaamisen tuloksena.

Voidaan ajatella, että kyky kohdata ja hyödyntää käsitejärjestelmien diversiteetti lisää yksilön ja yhteisön semanttista ja samalla toiminnallista vapautta. Tästä näkökulmasta tulevaisuuden sivistys on yhtä paljon kulttuurin ja käsitteiden diversiteetin kuin biodiversiteetinkin vaalimista.

Infoähky-yhteiskunta

Hallitsemattomalla ja kritiikittömällä avoimuudella yhä uudelle informaatiolle, informaationarkomanialla, voi kuitenkin olla yllättäviä kielteisiä seurauksia. Sen sijaan, että ”medioiden välittämän informaatiomäärän kasvu tekee todellisuuden kuvastamme jäsentyneemmän ja realistisemmän”, barometrin asiantuntijat uskovat enemmän siihen, että ”medioiden välittämän informaatiomäärän kasvu saa meidät kadottamaan todellisuuden tajumme, passivoi meitä ja heikentää toimintakykyisyyttämme”. Näiden väittämien suhteellinen järjestys on sama kaikkina tarkasteluvuosina 2003, 2010 ja 2017.

Onko kohtalonamme tietoyhteiskunnassa informaatiolla ylikuormitettu henkilökohtainen, poliittinen ja ammatillinen elämä? Uhkaako meitä infoähky? Joka tapauksessa englantilaisen kirjailijan W. H. Audenin kysymykset näyttävät erityisen ajankohtaisilta kehittyvässä tietoyhteiskunnassa: Missä on viisaus jonka olemme hukanneet tietoon? Missä on tieto jonka olemme hukanneet informaatioon?

Ongelma on alettu tiedostaa eri tahoilla. UNESCO:n raportoineen Delorsin komission mukaan koulutuksen tavoitteena tulee olla paitsi välittää tietoa, myös auttaa ihmisiä olemaan mursertumatta informaatiovirtojen alle. Viime keväänä loppuraporttinsa jättänyt EU:n tietoyhteiskunta-asiantuntijaryhmä peräänkuuluttaa vastaavasti ihmisten oikeutta katkaista yhteys verkkoon ja olla vapaa sen jatkuvista vaatimuksista aina ja kaikkialla.

Barometrin asiantuntijat uskovatkin uppoutuvan, kiireettömän paneutumisen merkityksen koko ajan kasvavan lähimmän 20 vuoden aikana uuden teknologian mahdollistaman reaa-

liaikaisen informaatioprosessin vastapainona.

Talouden imperatiivi

Sivistyksen määritelmistä kahta pidettiin merkitykseltään vähentyvänä. Näitä olivat “sivistyksellä ei ole päämäärää itsensä ulkopuolella” sekä “sivistys on kykyä haastaa ‘jumalallistettua eksperttiyttä’ millä tahansa inhimillisen toiminnan alueella.”

Jälkimmäisen määritelmän heikko menestys kertoo tietoyhteiskunnan kehittymisestä yhä sektoroidumman asiantuntijakulttuurin suuntaan. Eksperttiys varmasti on monessa suhteessa tavoiteltavaa, mutta “jumalallistettu eksperttiys” tuntuu kyseenalaiselta asiantuntijuuden palvonnalta.

Sosiologi *Zygmunt Bauman* on kritisoinut asiantuntijakulttuuria siksi, että sen tarkoituksiksi muodostuu helposti kasvattaa asiantuntijuuden kohteiden riippuvuutta. Bauman näkee riippuvuuden asiantuntijapalveluista yhtenä nyky-yhteiskunnan keskeisenä alistusmekanismina. Yksilöiden ja ryhmien omaan näkemykseen ja kokemukseen pohjautuvaa tietoa ei saisikaan sulkea kehittyvän tietoyhteiskunnan tiedonkäsitteilyn ulkopuolelle. On vaarallista, jos emme kohta osaa edes olla onnellisia ilman asiantuntijan apua.

Väitteen “sivistyksellä ei ole päämäärää itsensä ulkopuolella” huono sijoittuminen voidaan tulkita klassisen Bildung-tradition syrjäytymiseksi sivistysajattelustamme. Niin saksalainen Bildung-traditio kuin angloamerikkalainen liberal arts -traditiokin ovat korostaneet oppimisen ja itsensä kouluttamisen itseisarvoista luonnetta. Tieto- ja kilpailuyhteiskunnassa tieto kuitenkin pääosin on olemassa vain soveluksissa, ja tiedon arvo tavarana, tuotteena ja vaihdon välineenä korostuu.

Kysymyksenasettelu liittyy myös aikuiskasvatuksen piirissä perinteisesti keskeiseen vaikkakin viime vuosina yhä enemmän hämärtyneeseen erotteluun ammatillisen ja ei-ammattillisen

aikuiskasvatuksen välillä. Toivottavasti barometrin tulokset eivät heijastele brittiläisen kirjailija-filosofi John Fowlesin *Aristos*-teoksessa jo vuonna 1964 esittämää näkemystä, jonka mukaan oma aikamme kuuluu laadullisesti heikoimman koulutuksen saaneisiin aikakausiin, koska “koulutus on kaikkialla antanut periksi taloudellisille tarpeille”.

Kirjoittaja toimii opetusministeriössä opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin tietoyhteiskuntaneuvottelukunnan pääsihteerinä ja on yksi Sivistyksen tulevaisuusbarometri 97 -tutkimuksen kirjoittajista.